

mahassa. — Joka ei näissä olosuhteissa sairastu, se ei ole oikein terve, sanoi Joosua kerran, kun vankileirillä ruvettiin kuolemaan lavantautiin. Häneenpä ei sekään surma pystynyt. Mutta mitäs terveet järjellä tekivät, sen kun kuolla kupsahtivat!

Ehtoolla neljannes torillista nälkäisiä, janoisia, viluisia ynnä muuten raihnaisia punakaartilaisia kävelytettiin Johanneksen kirkkoon. Saman verran jäi torille seisaalleen toinen toisiinsa nojaillen torkahtelemaan. Jos niin kovasti väsytti, että polvet herpaantuivat, kukaan ei kieltänyt käymästä kunnolliseen nukuma-asentoon hyhmäiselle nupukivitantereele.

Paavali ja Joosua olivat siinä joukossa, joka pääsi yöksi kirkkoon. Vaikeata oli sielläkin, ahdasta ktiin ei koskaan aikaisemmin eikä toivottavasti myöhemminkään. Vartijat vartioivat mitä tunnollisimmin. Ei totisesti ollut heidän syynsä, jos kirkossa oli ristivetoa; ovia ei availtu! Tulos oli sen mukainen: voi, hyvä Jumala, kylläpä Sinun huoneesi haisi! Oliko, olikohan myös saastainen sotavanki Sinun kuvasi? Sinunko kuviasi olivat ne vartiomiehet? Vapahtaja, Sinähän tiedät, miten vapautetaan!

Tampereen evankelis-luterilainen seurakunta oli koolla, vain pappia puuttui. Joosefiinakin oli tullut lapsijoukkoineen vallan Pispalasta saakka Aleksanterin kirkkoon. Vaikea, suorastaan hengenvaarallinen oli hänen vaelluksensa ollut. Nyt hän oli kuitenkin perillä, rauhalle, lähimmäisenrakkaudelle ja kaikille hyvälle asioille omistetussa korkeassa kivirakennuksessa satojen kaltaistensa joukossa. Pari ihmisen pituutta tylyä kirkonpenkkiä oli hänen väkensä elintilana. Mistä he elivät? Ruoka oli loppunut ja saarnastuoli oli tyhjä. Ehkä he rukoilivat itse. Ehkä heissä vaikutti Pyhä Henki. Ainakin Joosefiinan värähtelevien huulien lomasta soinnahti tuon tuostakin suolainen s-äänne. Lapset hätkähtelivät valveille itkunsekaisesta unestaan. Jossain kuorsattiin, jossain häilähteli kynttilän valo. Pylväisiin kiinnitetyistä narusta riippuvat rievut hämmöttivät kuin aineettomat aaveet pimeydessä. Mutta silloin kuului aivan hiljaa: -sus -stus, ja siitä lapset tiesivät, että äiti oli lähellä. Sylvi ja Kalle olivat penkillä pitkänään, jalat vastatusten, lomittain. Elina ja Einari torkkuivat istuvillaan, tukien melkein vaistonvaraisesti Erkki Tisakkia, joka nukkui heidän sylissänsä. Jussilla oli oma paik-

kansa. Hänen vuodevaatteikseen Joosefiina oli riisunut jopa puseronsa, kun villatakki oli kastunut Erkin alla. Jussi ei valittanut enää. Hän makasi vuoroin penkillä, vuoroin äitinsä sylissä, ja tämä yritti antaa hänelle rintaa, koska ei muutakaan ollut. Jussi ei imenyt. Hän piti vain kuumaa poskeaan äidin paljasta povea vasten ja kuunteli kaikin hermoin sydämen sykähtelemistä. Se oli kuin kaukaista, huumaaavaa rummutusta, joka hetki hetkeltä läheni ja voimistui, kunnes se lopulta pauhasi joka puolella ja otti kokonaan haltuunsa hänen tajuntansa rippeet. Siinä hän nukkui. Pää saattoi hiukan laskeutua, käsi tai jalka liikahtaa, mutta Joosefiina ei mitään havainnut. Hän vain painoi pikku Jussia poveaan vasten ja rukoili: — Ime nyt, ime nyt, Jeesus Kristus, ime nyt!

Jonakin yön hetkenä Sylvi kohottautui istumaan. — Äiti! hän kuiskasi, äiti, minun on hätä! — Voi lapsi kulta, ime nyt! sanoi Joosefiina. Hän oli aivan tolkuton. Sylvi rupesi itkemään. — Älä itke, pian päästään kotiin! sanoi äiti. Onneksi Kallekin heräsi. Käsi kädessä Kalle ja Sylvi lähtivät etsimään kirkon ovea. He hapuilivat pitkän aikaa sinne tänne, eksyivät, kompastelivat. Vihdoin he pääsivät ulos. Poika selviytyi pian, mutta tyttö ei saanut heti nappeja auki. Nyt hän onnistui, siirtyi vielä pari askelta, kaatui. — Mitä tämä on! hän kirkaisi. Kalle tunnusteli. Karvaista, kylmää. — Tämä on hevosenraato, hän sanoi. Sylvi huutamaan täyttä kurkkua: — Mennään sisälle, mennään sisälle! Hän tarrautui veljensä käsivarteen ja he menivät takaisin kirkkoon. He olivat juuri saaneet raskaan oven avatuksi, kun kivi-korttelien lomassa kajahti kaksi kiväärinlaukausta. Huu, se oli kaameata! He pääsivät akka sisään ja ovi kumahti heidän takanaan. He olivat kuin haudassa. Käsi kädessä he harhailivat jälleen kirkon käytävillä ristiin rastiin. Vihdoin he kompastuivat askelmaan, nousivat korokkeelle, löysivät seinustan, ja Kalle sanoi: — Pissaa siihen! He olivat alttarilla, mutta hyvä Jumala antoi pimeytensä suojella heitä.

Niin koitti viimein kirkossa aamu. Joosefiina havahtui siihen, että joku nainen huusi: — Jumalan tähden, tuo ihminen imettää kuollutta lasta!

Tampereen kaupunki oli siis vapautettu eli anastettu vallan-alaisuudesta toiseen. Moniaita perheitä oli vapautettu huolta-